

כי תבא- הצורך ההיסטורי כגורם מדרבן לדרשה ההלכתית

ד"ר חזות גבריאלי

וְעִנִּית וְאָמַרְתָּ לְפָנַי יְקֹזֵק אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבָד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה וַיִּגְר שָׁם בְּמִתֵּי מַעֲט וַיְהִי שָׁם לְגֹי
גָדוֹל עֲצוּם וְרָב: (דברים כו, ה)

בראשונה, כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו. נמנעו מלהביא,
התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע: (משנה ביכורים ג, ז)

(ה) "וענית ואמרת", נאמר כאן "עניה" ונאמר להלן "עניה", מה עניה האמורה להלן בלשון
הקדש, אף עניה האמורה כאן בלשון הקדש. מיכן אמרו: בראשונה, כל מי שהוא יודע לקרות
קורא ושאינו יודע לקרות מקרים אותו. נמנעו מלהביא, התקינו שיהו מקרים את היודע ואת מי
שאינו יודע. סמכו על המקרא- "וענית", אין עניה אלא מפי אחרים. (ספרי דברים, פיסקא שא)

המשנה מתארת השתלשלות היסטורית של דין קריאת ביכורים. בתקופה הקדומה יותר מי שהביא
ביכורים וידע לקרוא את פרשת מקרא ביכורים היה קורא בעצמו, ומי שלא ידע לקרוא בעצמו היו
מקריאים לו. לאחר זמן, מחמת הבושה, היו כאלו שנמנעו מהבאת ביכורים כדי שלא יתגלה שהם אינם
יודעים לקרוא. חכמים התקינו בשל כך, שיהיו מקריאים לכל אחד, בכדי שלא יימנעו מהבאת ביכורים.
הבושה לא היתה המניע לתקון התקנה אלא ההימנעות מלהביא בכורים.

כאן מקום לתהייה, אם המדרש תקף, או אז יש ב'מקרא ביכורים' דין של הקראה ללא כל קשר לבושה או
להימנעות! אם המדרש אינו תקף (= אסמכתא בעלמא), מדוע הוסמכה התקנה אליו? במה הדבר מועיל?
האם זה מיועד לזיכרון (ראה אנציק"ת ע' 'אסמכתא'), בכדי שנוכח להקריא את כל המביאים ביכורים?

זאת ועוד, הירושלמי קובע נחרצות כי זו הלכה גמורה (יבמות פ"ב ה"א):

"וענתה ואמרה" – אין עונה אלא מפי אחר.

את הצורך שהוביל לפירוש ניתן להבין בג' צורות:

א. אמנם זה אינו הפירוש הנכון לפסוק, לא בפשט ולא בדרש, אך חכמים תיקנו תקנה והביאו זאת רק
כאסמכתא.

ב. זהו אחד מכמה פירושים אפשריים, וחכמים אימצו אותו מפני הצורך. הצעה זו אף היא בעייתית,
שכן קשה לקבל פרשנות מגמתית של הפסוקים לאור צרכים, לגיטימיים ככל שיהיו. אפשר היה לומר
שחכמים הבינו שהפסוק יכול להתפרש באחד מכמה אופנים, והם לא ידעו להכריע ביניהם בדרכי
הפרשנות המקובלות. אולם במקרה זה היה עליהם לנהוג בדיני ספיקות, ולא לאמץ את אחד
הפירושים מפאת הצורך.

ג. לאור המצב, חכמים 'התיישבו על המדוכה' והחלו לעיין בסוגיא. או אז הם גילו את הפסוק 'וענית
ואמרת' ושאלו את עצמם - האם לא מדובר כאן בציווי להקריא את כולם מפי אחרים? לאחר שהם
השתכנעו שכך הוא הדבר, קבעו זאת כהלכה גמורה ולא כאסמכתא: 'אין עונה אלא מפי אחר'.
הצורך לא היה הגורם לפרשנות ולקביעה ההלכתית, אלא הגורם המדרבן לדון בסוגיא.

פעמים מבקרים תוצאות של מחקר אקדמי של ההלכה, אשר קובע היווצרות של פירוש לאור צורך. דוגמא
בולטת היא הפולמוס והסערה שהתעוררה (ואף הגיעה לעיתונות) בעת שיצא לאור ספרו של פרופ' גילת
המנוח, פרקים בהשתלשלות ההלכה. רבים האשימו אותו בפרשנות היסטוריסטית, אשר עוקרת את
האמינות והיושר האינטלקטואלי של חכמינו. מבקרים אלו הניחו כי פרשנות כזו פירושה שחכמים
מסרסים את התורה ללא כל מחויבות ליושר פרשני, רק כדי לענות על צרכים.

הביקורת הזו מניחה כי משמעותן של תוצאות המחקר היא ככיוון ב': הצורך קבע את הפירוש. אולם בין
אם החוקר עצמו התכוון לכך ובין אם לאו, זו בהחלט אינה המשמעות היחידה האפשרית לתוצאותיו של

מחקר כזה. תיתכן גם המשמעות ג': הנסיבות מובילות את חכמים לעיין בסוגיא. או אז, הם מוצאים הלכה, או מקור, שנתעלמו מהם עד אותה עת המהווים פתרון למציאות החדשה שנוצרה.

להערות ולרכישת ספרי 'מידה טובה': hazutg@gmail.co.il